

Д. О. Гончаров, В. К. Тукан

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ В КОНТЕКСТІ ЕФЕКТИВНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті розглядаються питання сутності, структури та умов формування соціального капіталу суспільства. Поглиблено теоретичні положення щодо розуміння сутності соціального капіталу з позицій теорії самоорганізації складних систем. Показано значення соціального капіталу для сталого розвитку країни. З використанням історико-практичного підходу доведено тезу щодо забезпечення управлінського впливу на активізацію та розвиток соціального капіталу, виявлено управлінський потенціал його генерування. Обґрунтовано напрями ефективного функціонування соціального капіталу для формування державності та громадянського суспільства.

Ключові слова: соціальний капітал, державне регулювання економіки, соціальний закон, сталий розвиток економіки.

В статье рассматриваются вопросы сущности, структуры и условий формирования социального капитала. Углублены теоретические положения относительно понимания сущности социального капитала с позиций теории самоорганизации сложных систем. Показано значение социального капитала для устойчивого развития страны. С использованием историко-практического подхода доказано тезис об обеспечении управленческого воздействия на активизацию и развитие социального капитала, выявлены предпосылки роста управленческого потенциала и его генерирования. Обоснованы направления эффективного функционирования социального капитала для формирования государственности и гражданского общества.

Ключевые слова: социальный капитал, государственное регулирование экономики, социальный закон, устойчивое развитие экономики.

The article deals with the essence, structure and conditions for the formation of social capital. The theoretical positions concerning understanding of the essence of social capital from positions of the theory of self-organization of complex systems are deepened. The importance of social capital for sustainable development of the country is shown. Using the historical and practical approach, the thesis on ensuring management influence on the activation and development of social capital has been proved, the prerequisites for the growth of managerial capacity and its generation have been revealed. The directions of effective functioning of social capital for the formation of statehood and civil society are justified.

Key words: social capital, state regulation of the economy, social law, sustainable economic development.

Постановка проблеми. Термін “соціальний капітал” виник в рамках соціальної теорії внаслідок розвитку концепції людського капіталу. Так само як і фізичний капітал, що створюється зміною матеріалів для виготовлення інструментів для виробництва, людський капітал формується внаслідок розвитку особистості, тобто, надаючи їй здатності та навички діяти по-новому.

У свою чергу, соціальний капітал створюється, коли змінюються взаємовідносини між особистостями з метою сприяння виробничій діяльності. У той час як матеріальний капітал можна фізично відчутти, тому що він уречевлений, людський капітал не такий явний, оскільки він втілюється в навичках і знаннях, а соціальний капітал ще менш відчутний через те, що він втілюється у взаємовідносинах. Тому актуальним є аналіз характеристик і структури соціального капіталу, чинників прискорення його накопичення в суспільстві у процесі розбудови соціальної держави в Україні.

Аналіз актуальних досліджень. Концепція соціального капіталу набула поширення в європейській економічній теорії та соціологічних концепціях з опублікуванням роботи Р.Патнама, яка була присвячена становленню громадянської активності в сучасній Італії [5].

Один з основоположників теорії соціального капіталу П. Бурдьє [1 - 2], здійснив систематизований розгляд соціального капіталу, який відокремив соціальний простір від фізичного (чим заклав основи диференціації капіталу на соціальний як нематеріальний, або позаекономічний, і матеріальний, або економічний: виробничий, банківський, фінансовий тощо).

Дж. Коулмен визначив, що “...соціальний капітал – це будь-який прояв неформальної соціальної організації, котра виступає як продуктивний ресурс для одного або більше акторів” [4].

У. Бейкер визначає соціальний капітал як ресурс, який отримують члени специфічних соціальних структур, а потім використовують його, виходячи зі своїх інтересів; це дає можливість внести зміну у відносини між ними та полягає в аналізі ролі соціального капіталу в трансформаційній економіці України.

На основі методологічних досліджень складається думка, що сьогодні більшість вітчизняних та зарубіжних учених активно досліджують різні аспекти соціального капіталу, зокрема зупиняються на дослідженні його впливу на економічний розвиток, умови життя, здоров'я, освіти, навколишнє середовище, приплив інвестицій, розвиток інформаційних технологій та інші – такі теми в центрі уваги аналітиків, що співпрацюють зі Світовим банком, Європейським банком реконструкції і розвитку, Міжнародним валютним фондом. За визначенням Світового банку, соціальний капітал – це інститути, відносини і норми, які формують якісно та кількісно соціальні взаємодії в суспільстві. Останнім часом з'являється все більше доказів, що соціальна взаємодія слугує визначальним фактором економічного процвітання і сталого розвитку суспільства.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу соціального капіталу за принципом суспільної взаємодії індивідуумів та соціальних груп дати характеристику структури соціального капіталу та опрацювати сутність поняття “соціальний капітал” з урахуванням теорії самоорганізації складних систем.

Виклад основного матеріалу. Соціальний капітал на відміну від інших форм капіталу найбільше залежить від зовнішніх умов, тому при вимірі соціального капіталу нації треба брати до уваги ці фактори.

Радіус довіри Ф. Фукуяма [7] розглядає як свого роду позитивний зовнішній фактор, оскільки він є перевагою цієї групи незалежно від колективних дій, що група формально намагається одержати. Для групи цілком можливим є наявність коефіцієнта радіуса довіри більше 1. Слід зазначити, що якщо для адаптації соціальних норм від членів групи потрібна взаємодія не тільки один з одним, але й з людьми іншого кола, то в такому випадку це побічно позитивно впливає й на інші верстви суспільства.

Першу спробу підтвердити віддачу від соціального капіталу на макрорівні зробив Патнам [5], досліджуючи провінції Італії. Використовуючи різні індикатори політичної культури, членства в асоціаціях і поширення

просоціальних цінностей, автор виявив значно більший запас соціального капіталу на півночі Італії, ніж в південній частині країни, і пов'язав ці перепади з "природним експериментом" - різною політичною історією Півночі і Півдня. Історичний досвід демократії та самоврядування в італійських містах-республіках сприяв накопиченню соціального капіталу, тоді як колоніальна залежність півдня країни на заваді цьому процесу.

Згідно з наведеними Патнамом даними, якість регіонального управління також помітно вище в провінціях Півночі, що пов'язано з більшою "насиченістю" цих провінцій соціальним капіталом. Встановлений зв'язок можна інтерпретувати як свідчення економічної віддачі на соціальний капітал, що вимірюється ефективністю роботи регіональних органів влади і дієздатністю демократії на регіональному рівні.

Соціальний капітал являє собою сукупність реальних або потенційних ресурсів, пов'язаних з володінням стійкою мережею більш-менш інституціональних відносин взаємного знайомства і визнання. Іншими словами, з членством в групі. Остання дає своїм членам опору у вигляді колективного капіталу, «репутації», що дозволяє їм отримувати кредити у всіх сенсах цього слова.

Ці відносини можуть існувати тільки в практичному стані, у формі матеріального або символічного обміну, який сприяє їх підтримці. Вони також можуть бути оформлені соціально і гарантовані загальним ім'ям (ім'ям сім'ї, класу, племені, школи, партії тощо) Або цілим набором актів, покликаних одночасно формувати та інформувати тих, хто через них проходить; в цьому випадку вони більш-менш реально приводяться в дію, а потім підтримуються і контролюються в процесі обміну.

Будучи заснованими на стійких актах матеріального і символічного обміну, виникнення і підтримання яких передбачає підтвердження близькості, вони також частково несвідомих до об'єктивних відносин близькості в фізичному (географічному) або навіть в даному економічному і соціальному просторі.

Таким чином, обсяг соціального капіталу, яким володіє даний агент, залежить від розміру мережі зв'язків, які він може ефективно мобілізувати, і від обсягу капіталу (економічного, культурного або символічного), яким, в свою чергу, володіє кожен з тих, хто з ним пов'язаний.

Основним ресурсом при розвитку соціального капіталу завжди був і залишається вільний час громадян. Концепція “соціального капіталу” важлива для будь-якої держави, особливо якщо розглядати її з точки зору політичного, соціально-економічного, морально-духовного потенціалу і ресурсу громадянського суспільства.

Аналіз поняття соціального капіталу з точки зору державного управління дає змогу теоретично інтегрувати в одне ціле різноманітні форми впливу державної влади на суспільство, часто непомітні як найважливіші для збереження цілісності та розвитку громадянського суспільства.

Ефективність державного управління безпосередньо визначається ефективністю використання соціального капіталу, в різноманітних формах від податків до прав на політичні рішення, що забираються державною владою у суспільства, здатністю держави встановити рівновагу у відносинах панування і підпорядкування в усіх сферах соціального, політичного, економічного, духовного життя. Така відчужена державою форма соціального капіталу є його особливим типом – державним капіталом, який володіє власною структурою і пов'язаний з формуванням особливостей соціальної активності. Таким чином, розглянувши роль громадських об'єднань у формуванні соціального капіталу, можна зробити висновок, що партнерство держави та громадського руху слугує не лише зміцненню існуючого громадянського суспільства, а й накопиченню соціального капіталу та подальшому їх розширенню.

Соціальний капітал – не просто сума інститутів, які підтримують суспільство, а скоріше з'єднувальний елемент, що утримує разом різні його частини. Соціальний капітал складається насамперед і з горизонтальних зв'язків між людьми і включає соціальні мережі (сукупність суспільних і неформальних об'єднань, інтерперсональні зв'язки – особисті, сімейні, ділові)

та відповідні норми, що впливають на продуктивність і добробут різних співтовариств.

Щодо ролі держави, то вона може створювати умови для накопичення й розвитку соціального капіталу в суспільстві за такими напрямками.

Держава не має достатню кількість інструментів для створення більшості форм соціального капіталу. Соціальний капітал є побічним продуктом релігії, традиції, історичного досвіду, а також інших факторів, які перебувають поза державним контролем і результати можна досягти за рахунок механізмів підтримки й посилення впливу в суспільстві культурних традицій, що приводять до його консолідації й конструктивної взаємодії.

Сферою, в якій держава має найбільш доступні їй важелі для накопичення соціального капіталу, є система освіти. Освітні інституції не просто створюють людський капітал у процесі формального навчання, але й сприяють накопиченню соціального капіталу шляхом удосконалювання соціальних правил і норм.

Держава побічно сприяє створенню соціального капіталу за допомогою надання необхідних соціальних і економічних свобод, зокрема охорона права власності, соціальна і національна безпека тощо.

Держава здійснює негативний вплив на накопичення соціального капіталу, якщо починає займатися діяльністю, яку краще передати приватному сектору або інститутам громадянського суспільства. Здатність до співробітництва заснована на традиціях та історичній практиці й коли держава забирає на себе більшість функцій, люди стають залежні від неї й втрачають здатність до спонтанної взаємодії.

Поза впливом держави, існують, принаймні, два додаткових джерела накопичення соціального капіталу. Першим є релігія; хоча й не всі форми релігії є позитивними з боку соціального капіталу (сектантство, релігійний фанатизм і екстремізм). Але релігія історично є одним з найбільш важливих складових національної культури.

Проблема становлення «соціального капіталу», визначення його місця та ролі в інноваційному реформуванні структури відносин власності, економічної системи в цілому з позицій створення для неї позитивної історичної перспективи полягає у визнанні за «людським капіталом» права на існування його як особливого, специфічного, визначального фактора та суб'єкта виробництва із забезпеченням йому можливостей для повної самореалізації, розвитку та впливу не тільки на ефективність процесів впровадження новітніх технологій, а й на процес прийняття рішень щодо організації такого впровадження та використання його результатів. А це, звичайно, передбачає, крім наявності в індивіда талантів, здібностей, навичок тощо, ще й формування певних соціальних зв'язків і норм, закріплених у системі угод на макро- та мікрорівнях.

Соціальні закони, що регулюють соціальну політику будь-якої держави за будь-яких умов, вимагають законодавчого та практичного спрямування на підтримку або системне переформування і розвиток соціальної структури з метою створення механізмів впливу на поведінку індивіда, сприяння засвоєнню та максимальній реалізації ним певної системи знань, норм і цінностей у процесі функціонування як члена суспільства.

Розвиток соціального капіталу через активізацію участі населення в суспільному житті є важливою частиною концепції громадянського суспільства. Один із найважливіших аспектів соціального капіталу полягає в здатності до створення об'єднань і до взаємодії. Ця здатність зумовлена культурною специфікою, ступенем довіри.

Взаємодія держави і громадянського суспільства є максимально продуктивною, коли держава та громадянське суспільство зрілі, а громадяни соціально активні. Можна сказати, що це є пріоритетними завданнями, на досягнення яких мають бути спрямовані всі основні ресурси країни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на основі дослідження сутності категорії «соціальний капітал» можна стверджувати, що соціальний капітал є завжди продуктом організованої взаємодії, тому він має

громадську, а не індивідуальну природу. Соціальний капітал— це спільні знання, інформація, моделі взаємодії, що їх група громадян застосовує у процесі якої-небудь продуктивної діяльності.

Соціальний капітал, як зазначалося, сприяє зміцненню “живої матерії” громади і часто як побічний продукт інших видів діяльності сприяє формуванню взаємної поінформованості, довіри та міжособистісної солідарності. Для володіння соціальним капіталом людина повинна бути пов’язана з іншими, а ці “інші” є фактичним джерелом його переваги.

По-друге, соціальний капітал як елемент функціонування організованої суспільної системи не може знаходитися у приватній власності, тобто він є суспільним благом, належить усім членам громадянського суспільства разом і є важливим елементом економічного сталого розвитку суспільства.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бурдые П. Начала; пер. с фр. Н. А. Шматко. – М., 1994. – 120 с.
2. Бурдые П. Социология политики. – М., 1993. – 197 с.
3. Громадянське суспільство в Україні: аналіт. звіт Міжнародного Банку Реконструкції та Розвитку. – К.: Видавничий дім "Козаки", 2003. – 64 с.
4. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий // Общественные науки и современность. – 2001. – №3. – С. 122-139.
5. Патнам Р. Д. Творення демократії: Традиції в сучасній Італії / пер. з англ. В. Ющенко. – К.: Видавництво ім. Соломії Павличко "Основи", 2001. – 302 с.
6. Тойнбі А. Дослідження історії / пер. з англ. В. Митрофанова, П. Тарашука. – К.: Основи, 1995. – 406 с.
7. Фукуяма Ф. Социальный капитал. Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу. – М., 2002.